

89-227-04

پایان نامه دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی

**امکان‌سنجی به‌کارگیری الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های
کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) ایفلا در پیشینه‌های کتابشناختی فارسی**

استادان راهنما

دکتر عبدالحسین فرج‌پهلوی

دکتر مرتضی کویکی

استاد مشاور

دکتر رحمت‌الله فتاحی

نگارش

محسن حاجی‌زین‌العابدینی

1389

چکیده

الگوی "ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.)" یک الگوی مفهومی رابطه-موجودیت است که توسط ایفلا، با هدف تعیین حداقل کارکردهای فهرست بر اساس نیازهای مخاطبین ایجاد شده است. این الگو از چهار جزء اصلی که عبارتند از: موجودیت‌ها، ویژگی‌ها، روابط و فعالیت‌های کاربران تشکیل شده است. در این پژوهش، امکان‌سنجی پیاده‌سازی این الگو در محیط کتابخانه‌ها و فهرست‌های رایانه‌ای ایران مورد بررسی قرار گرفته است. هدف اصلی پژوهش این بوده که ضمن بررسی وضعیت موجود پیشینه‌های کتابشناختی فارسی از نظر هم‌خوانی با اف.آر.بی.آر.، رویکردها و راهکارهای ممکن برای پیاده‌سازی بهینه الگو در پیشینه‌های بومی ایران را بررسی نماید. جامعه پژوهش حاضر را 3502 پیشینه موجود در کتابشناسی ملی ایران برای دو اثر "شاهنامه" و "نهج‌البلاغه" تشکیل داده است. از بین جامعه پژوهش بالا 365 پیشینه به روش نمونه‌گیری تصادفی منظم انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفته است. انواع منابع مورد بررسی عبارت بودند از: کتاب‌ها، منابع دیداری و شنیداری، منابع جغرافیایی، پایان‌نامه‌ها، کتاب‌های چاپ سنگی، نسخه‌های خطی و پیاپی‌ها. روش پژوهش مورد استفاده، روش پیمایشی بوده و اطلاعات لازم از طریق دو سیاهه واری برای شاهنامه و نهج‌البلاغه گردآوری شده است. همچنین به منظور تعیین ویژگی‌های الگوی مناسب برای اف.آر.بی.آر. در کشور، تعداد 18 طرح پیاده‌سازی اف.آر.بی.آر. در دنیا مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که برخی از ملزومات ذکر شده در الگوی اف.آر.بی.آر. در پیشینه‌های کتابشناختی فارسی موجود است و در برخی زمینه‌ها، به دلایلی مانند عدم رعایت صحیح اصول فهرستنویسی، قواعد فهرستنویسی مورد استفاده (انگلوامریکن)، ساختار نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای مورد استفاده و عدم توجه به روابط و خانواده کتابشناختی در فهرست‌ها، کاستی‌هایی وجود دارد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که روش مناسب برای پیاده‌سازی الگوی اف.آر.بی.آر. در ایران، روش تطبیقی است. به این معنا که پیشینه‌های موجود حفظ و ضمن تطبیق با الگوی اف.آر.بی.آر. نسبت به رفع کاستی‌های احتمالی اقدام شود. در بخش دیگری از پژوهش، 16 چالش مهم برای پیاده‌سازی الگو، و در بخش ویژگی‌های الگو نیز، 8 ویژگی الگوی مناسب برای پیاده‌سازی اف.آر.بی.آر. در ایران شناسایی و معرفی شد.

کلیدواژه‌ها: ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.)؛ پیشینه‌های کتابشناختی فارسی؛ فهرستنویسی؛ شاهنامه؛ نهج‌البلاغه؛ پیاده‌سازی اف.آر.بی.آر.

فهرست مندرجات

13	مقدمه پژوهش
14	مقدمه
16	بیان مسئله
19	اهداف پژوهش
19	پرسش‌های پژوهش
19	اهمیت و ضرورت پژوهش
21	تعریف‌های عملیاتی
22	مبانی نظری و پیشینه پژوهش
23	هدف این فصل
23	بخش نخست: مبانی نظری
23	مقدمه
26	سابقه قواعد فهرست‌نویسی با تأکید بر آنگلوامریکن و اف.آر.بی.آر.
35	تاریخچه الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.)
38	ماهیت و اهداف الگوی اف.آر.بی.آر.
40	ساختار و اجزای اف.آر.بی.آر.
43	موجودیت‌های گروه اول الگو و روابط آن‌ها
46	موجودیت‌های گروه دوم الگو و روابط آن‌ها
46	موجودیت‌های گروه سوم الگو و روابط آن‌ها
47	ویژگی‌های (صفات خاصه) موجودیت‌های اف.آر.بی.آر.
53	روابط کتابشناختی در الگوی اف.آر.بی.آر.
55	اهمیت الگوی اف.آر.بی.آر.
56	کاربردهای اف.آر.بی.آر.
59	حوزه‌هایی برای به کارگیری اف.آر.بی.آر.
61	کارگروه‌های ایفلا در خصوص ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی
62	ملزومات کارکردی و شماره‌گذاری پیشینه‌های مستند (فرانار)
64	کاربران و وظایف آن‌ها در ملزومات کارکردی برای داده‌های مستند (فراد)
66	روابط اصلی موجود در الگوی ملزومات کارکردی برای داده‌های مستند (فراد)
68	ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های مستند موضوعی (فرسار)
70	الگوی مفهومی فرسار
73	میانکنش‌پذیری فرسار با استانداردهای دیگر
75	الگوی اف.آر.بی.آر. و استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر.دی.ای.)
76	نقدهایی بر اف.آر.بی.آر.

78	بخش دوم: پیشینه پژوهش
78	پیشینه پژوهش
78	پیشینه پژوهش در خارج از ایران
83	پیشینه پژوهش در ایران
89	جمع‌بندی پیشینه پژوهش
91	روش‌شناسی پژوهش
92	مقدمه
92	روش پژوهش
92	جامعه پژوهش
94	جامعه آماری و روش نمونه‌گیری
96	روش تعیین تعداد نمونه در هر یک از انواع منابع
101	روش تعیین نمونه‌های مورد بررسی برای هر یک از منابع
101	ابزارهای گردآوری داده‌ها
105	ابزارهای تجزیه و تحلیل داده‌ها
105	انتخاب پایگاه اطلاعاتی و روش جستجو و گردآوری داده‌های مورد نیاز پژوهش
106	روش‌های آماری مورد استفاده
106	روش اجرای پژوهش و تجزیه و تحلیل داده‌ها
108	محدودیت‌های پژوهش
110	تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش
111	تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش
111	پاسخ به پرسش 1 پژوهش
111	4-1. اطلاعات کلی پیشینه‌ها
119	4-2. اطلاعات حاصل از بررسی سیاهه واری
200	تجزیه و تحلیل داده‌ها در پاسخ به پرسش اول پژوهش
203	4-3 پاسخ به پرسش 2 پژوهش
214	4-4 پاسخ به پرسش 3 پژوهش
224	4-5 پاسخ به پرسش 4 پژوهش
236	بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها
260	بحث و نتیجه‌گیری
265	جمع‌بندی نهایی
268	پیشنهادهای پژوهش
269	پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده
271	فهرست منابع

پیوست‌ها ----- 280

- پیوست 1: سیاهه واریسی عناصر و اجزای ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.): ویژه شاهنامه ----- 281
- پیوست 2: سیاهه واریسی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.): ویژه نهج البلاغه - 290
- پیوست 3: نظام‌های ایجادشده به منظور پیاده‌سازی اف.آر.بی.آر. در جهان ----- 299

فهرست جدول‌ها

فصل 2

- جدول 2-1: مقایسه وظایف کاربر بر اساس اِف.آر.بی.آر.، فراد و فرساد (کارگروه فرسار ایفلا، 2009، ص. 17)..... 62
جدول 2-2: گروه کاربران داده‌های مستند و وظایف هر یک از آن‌ها (بوردون، 1383؛ پتن، 1386)..... 65

فصل 3

- جدول 3-1: نتایج جستجوی آثار در فهرست پیوسته کتابخانه ملی ایران..... 93
جدول 3-2: کل جامعه آماری پژوهش..... 95
جدول 3-3: انواع و حجم منابعی که نیاز به نمونه‌گیری داشتند..... 96
جدول 3-4: محاسبه تعداد هر یک از نمونه‌ها به تفکیک نوع منبع برای شاهنامه و نهج‌البلاغه..... 97
جدول 3-5: حجم نمونه جامعه آماری به تفکیک نوع منبع برای شاهنامه و نهج‌البلاغه..... 98
جدول 3-6: وضعیت منابع دیداری و شنیداری به تفکیک انواع منابع و تعداد نمونه هر یک..... 99
جدول 3-7: عناوین پیشینه‌های بازبایی شده برای نوع منبع سند در پیشینه‌های شاهنامه..... 100
جدول 3-8: کل منابع مورد بررسی به تفکیک نوع منبع..... 100

فصل 4

- جدول 4-1: وضعیت کل منابع مورد بررسی به تفکیک نوع منبع..... 112
جدول 4-2: وضعیت پیشینه‌های دارای فهرستنویسی ناقص در نمونه پژوهش در برنامه رسا..... 113
جدول 4-3: وضعیت زبانی پیشینه‌های مورد بررسی..... 113
جدول 4-4: پیشینه‌های نامرتبط..... 115
جدول 4-5: بررسی فیلد "وضعیت فهرستنویسی" پیشینه‌های شاهنامه..... 116
جدول 4-6: بررسی فیلد "وضعیت فهرستنویسی" پیشینه‌های نهج‌البلاغه..... 117
جدول 4-7: وضعیت تعیین نوع منبع (قالب) بر اساس اطلاعات مندرج در فیلد "وجه تسمیه عام"..... 118
جدول 4-8: وضعیت کلی بیان‌ها در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 121
جدول 4-9: وضعیت اشخاص در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 124
جدول 4-10: وضعیت تنالگان‌ها در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 125
جدول 4-11: وضعیت موضوع‌ها در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 126
جدول 4-12: وضعیت ویژگی "آثار" در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 126
جدول 4-13: وضعیت ویژگی "بیان" در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 127
جدول 4-14: وضعیت ویژگی "قالب" در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 127
جدول 4-15: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده..... 128

- جدول 4- 16: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در کتاب‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده
129.....
- جدول 4- 17: وضعیت کلی بیان‌ها در نسخه‌های خطی شاهنامه 130.....
- جدول 4- 18: وضعیت اشخاص در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 132.....
- جدول 4- 19: وضعیت موضوع‌ها در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 132.....
- جدول 4- 20: وضعیت ویژگی "آثار" در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 133.....
- جدول 4- 21: وضعیت ویژگی "بیان" در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 133.....
- جدول 4- 22: وضعیت ویژگی "قالب" در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 134.....
- جدول 4- 23: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای
مشخص کننده 134.....
- جدول 4- 24: روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در نسخه‌های خطی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده
..... 135.....
- جدول 4- 25: وضعیت کلی بیان‌ها در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه 136.....
- جدول 4- 26: وضعیت اشخاص در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 138.....
- جدول 4- 27: وضعیت موضوع‌ها در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 139.....
- جدول 4- 28: وضعیت ویژگی "آثار" در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 139.....
- جدول 4- 29: وضعیت ویژگی "بیان" در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 140.....
- جدول 4- 30: وضعیت ویژگی "قالب" در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 140.....
- جدول 4- 31: وضعیت ویژگی "مورد" در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 141.....
- جدول 4- 32: روابط بین موجودیت‌های گروه اول در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای
مشخص کننده 141.....
- جدول 4- 33: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه به همراه فیلهای
مشخص کننده 142.....
- جدول 4- 34: وضعیت کلی بیان‌ها در پایان‌نامه‌های شاهنامه 143.....
- جدول 4- 35: وضعیت اشخاص در نسخه‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 145.....
- جدول 4- 36: وضعیت موضوع‌ها در پایان‌نامه‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 146.....
- جدول 4- 37: وضعیت ویژگی "بیان" در پایان‌نامه‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 147.....
- جدول 4- 38: وضعیت ویژگی "قالب" در پایان‌نامه‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 147.....
- جدول 4- 39: روابط بین موجودیت‌های گروه اول پایان‌نامه‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 148.....
- جدول 4- 40: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در پایان‌نامه‌های شاهنامه به همراه فیلهای
مشخص کننده 148.....
- جدول 4- 41: وضعیت کلی بیان‌ها در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه 149.....
- جدول 4- 42: وضعیت اشخاص در نسخه‌های شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 151.....
- جدول 4- 43: وضعیت موضوع‌ها در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 152.....
- جدول 4- 44: وضعیت ویژگی "بیان" در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 153.....
- جدول 4- 45: وضعیت ویژگی "قالب" در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه به همراه فیلهای مشخص کننده 154.....

جدول 4- 46:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم مواد دیداری و شنیداری شاهنامه با فیلهای مشخص‌کننده	156
جدول 4- 47:	وضعیت موجودیت‌های گروه اول در پیاوندهای شاهنامه	157
جدول 4- 48:	وضعیت موجودیت‌های گروه دوم در پیاوندهای شاهنامه	157
جدول 4- 49:	وضعیت موضوعها در پیاوندهای شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	157
جدول 4- 50:	وضعیت ویژگی "اثر" در پیاوندهای شاهنامه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	158
جدول 4- 51:	وضعیت ویژگی "بیان" در پیاوندهای شاهنامه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	158
جدول 4- 52:	وضعیت ویژگی "قالب" در پیاوندهای شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	159
جدول 4- 53:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در پیاوندهای شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	159
جدول 4- 54:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در پیاوندهای شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	160
جدول 4- 55:	وضعیت موجودیت‌های گروه اول در مواد جغرافیایی شاهنامه	161
جدول 4- 56:	وضعیت موجودیت‌های گروه دوم در مواد جغرافیایی شاهنامه	161
جدول 4- 57:	وضعیت موضوعها در مواد جغرافیایی شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	162
جدول 4- 58:	وضعیت ویژگی "اثر" در مواد جغرافیایی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	162
جدول 4- 59:	وضعیت ویژگی "بیان" در مواد جغرافیایی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	162
جدول 4- 60:	وضعیت ویژگی "قالب" در مواد جغرافیایی شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	163
جدول 4- 61:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در مواد جغرافیایی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	163
جدول 4- 62:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در مواد جغرافیایی شاهنامه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	164
جدول 4- 63:	وضعیت کلی بیانها در کتابهای نهج‌البلاغه	165
جدول 4- 64:	وضعیت اشخاص در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	167
جدول 4- 65:	وضعیت تنالگانها در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	168
جدول 4- 66:	وضعیت موضوعها در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	168
جدول 4- 67:	وضعیت ویژگی "آثار" در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	169
جدول 4- 68:	وضعیت ویژگی "بیان" در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	169
جدول 4- 69:	وضعیت ویژگی "قالب" در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	170
جدول 4- 70:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	171
جدول 4- 71:	وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در کتابهای نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	171
جدول 4- 72:	وضعیت کلی بیانها در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه	172
جدول 4- 73:	وضعیت اشخاص در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص‌کننده	175
جدول 4- 74:	وضعیت موضوعها در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلدهای مشخص‌کننده	175

- جدول 4- 75: وضعیت ویژگی "آثار" در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....175
- جدول 4- 76: وضعیت ویژگی "بیان" در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....176
- جدول 4- 77: وضعیت ویژگی "قالب" در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....176
- جدول 4- 78: وضعیت ویژگی "مورد" در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....177
- جدول 4- 79: روابط بین موجودیت‌های گروه اول در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده
177.....
- جدول 4- 80: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای
مشخص کننده.....178
- جدول 4- 81: وضعیت کلی بیان‌ها در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه.....179
- جدول 4- 82: وضعیت اشخاص در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....180
- جدول 4- 83: وضعیت موضوع‌ها در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....180
- جدول 4- 84: وضعیت ویژگی "بیان" در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....181
- جدول 4- 85: وضعیت ویژگی "قالب" در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....182
- جدول 4- 86: وضعیت ویژگی "مورد" در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....182
- جدول 4- 87: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه با فیلهای
مشخص کننده.....183
- جدول 4- 88: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه
فیلهای مشخص کننده.....183
- جدول 4- 89: وضعیت اشخاص در پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....185
- جدول 4- 90: وضعیت موضوع‌ها در پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....186
- جدول 4- 91: وضعیت ویژگی "بیان" در پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....187
- جدول 4- 92: وضعیت ویژگی "قالب" در پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....188
- جدول 4- 93: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلهای
مشخص کننده.....189
- جدول 4- 94: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلهای
مشخص کننده.....189
- جدول 4- 95: وضعیت کلی بیان‌ها در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه.....190
- جدول 4- 96: وضعیت اشخاص در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....191
- جدول 4- 97: وضعیت موضوع‌ها در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده.....192
- جدول 4- 98: وضعیت ویژگی "بیان" در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده
.....193
- جدول 4- 99: وضعیت ویژگی "قالب" در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلهای مشخص کننده
.....194
- جدول 4- 100: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه اول در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه
فیلهای مشخص کننده.....195

جدول 4-101: وضعیت روابط بین موجودیت‌های گروه سوم در مواد دیداری و شنیداری نهج البلاغه به همراه
فیله‌های مشخص‌کننده.....196

فصل 5

جدول 5-1: وضعیت کلی پیشینه‌های شاهنامه.....238
جدول 5-2: وضعیت کلی پیشینه‌های نهج البلاغه.....248

فهرست نمودارها

فصل 2

نمودار 2-1: موجودیت‌های گروه اول الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی.....42
نمودار 2-2: موجودیت‌های گروه اول الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی و روابط اصلی میان آن‌ها
(گروه مطالعاتی ایفلا درباره اف.آر.بی.آر., 1998).....44
نمودار 2-3: روابط میان موجودیت‌های گروه‌های اول و دوم الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی
(گروه مطالعاتی ایفلا درباره اف.آر.بی.آر., 1998).....46
نمودار 2-4: رابطه میان موجودیت‌های گروه سوم الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (گروه
مطالعاتی ایفلا درباره اف.آر.بی.آر., 1998).....47
نمودار 2-5: الگوی موجودیت-رابطه ملزومات کارکردی برای پیشینه‌های مستند (پتن، 1386).....67
نمودار 2-6: روابط بین موجودیت‌های موضوعی فرساده و سایر موجودیت‌ها.....71

فصل 4

نمودار 4-1: وضعیت آثار و عناصر مشخص‌کننده آنها در کتاب‌های شاهنامه.....120
نمودار 4-2: وضعیت "موردهای" موجود در کتاب‌های شاهنامه و عنصر مشخص‌کننده آنها.....123
نمودار 4-3: وضعیت آثار و عناصر مشخص‌کننده آنها در نسخه‌های خطی شاهنامه.....129
نمودار 4-4: عناصر مشخص‌کننده نوع بیان "متن کامل" در نسخه‌های خطی شاهنامه.....130
نمودار 4-5: عناصر مشخص‌کننده نوع بیان "متن برگزیده (خلاصه)" در نسخه‌های خطی شاهنامه.....131
نمودار 4-6: وضعیت "موردهای" موجود در نسخه‌های خطی شاهنامه و عنصر مشخص‌کننده آنها.....131
نمودار 4-7: وضعیت آثار و عناصر مشخص‌کننده آنها در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه.....136
نمودار 4-8: وضعیت نوع بیان "متن کامل" و عنصر مشخص‌کننده آن در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه.....137
نمودار 4-9: عناصر مشخص‌کننده نوع بیان "متن برگزیده (خلاصه)" در کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه.....137
نمودار 4-10: وضعیت "موردهای" کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه و عنصر مشخص‌کننده آنها.....138
نمودار 4-11: وضعیت آثار و عناصر مشخص‌کننده آنها در پایان‌نامه‌های شاهنامه.....142
نمودار 4-12: عناصر مشخص‌کننده نوع بیان "نقد، تفسیر و شرح" در پایان‌نامه‌های شاهنامه.....143
نمودار 4-13: عناصر مشخص‌کننده نوع بیان "پژوهش در موضوعات مختلف" در پایان‌نامه‌های شاهنامه.....144

- نمودار 4- 14: وضعیت "موردهای" موجود در پایان نامه‌های شاهنامه و عنصر مشخص کننده آنها..... 144
- نمودار 4- 15: وضعیت تنالگان‌ها در پایان نامه های شاهنامه به همراه فیلد مشخص کننده..... 145
- نمودار 4- 16: وضعیت ویژگی "اثر" در پایان نامه‌های شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص کننده..... 146
- نمودار 4- 17: وضعیت آثار و عناصر مشخص کننده آنها در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه..... 149
- نمودار 4- 18: وضعیت "موردهای" مواد دیداری و شنیداری شاهنامه و عنصر مشخص کننده آنها..... 150
- نمودار 4- 19: وضعیت تنالگان‌ها در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه به همراه فیلد مشخص کننده..... 151
- نمودار 4- 20: وضعیت ویژگی "اثر" در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه به همراه فیلدهای مشخص کننده..... 152
- نمودار 4- 21: وضعیت ویژگی "مورد" در مواد دیداری و شنیداری شاهنامه با فیلدهای مشخص کننده..... 155
- نمودار 4- 22: روابط بین موجودیت‌های گروه اول مواد دیداری و شنیداری شاهنامه با فیلدهای مشخص کننده..... 155
- نمودار 4- 23: وضعیت آثار و عناصر مشخص کننده آنها در کتاب‌های نهج‌البلاغه..... 164
- نمودار 4- 24: وضعیت "موردهای" موجود در کتاب‌های نهج‌البلاغه و عنصر مشخص کننده آنها..... 166
- نمودار 4- 25: وضعیت آثار و عناصر مشخص کننده آنها در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه..... 172
- نمودار 4- 26: عناصر مشخص کننده نوع بیان "متن کامل" در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه..... 173
- نمودار 4- 27: عناصر مشخص کننده نوع بیان "متن برگزیده (خلاصه)" در نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه..... 173
- نمودار 4- 28: وضعیت "موردهای" موجود در نسخه‌های خطی و عنصر مشخص کننده آنها..... 174
- نمودار 4- 29: وضعیت آثار و عناصر مشخص کننده آنها در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه..... 178
- نمودار 4- 30: وضعیت "موردهای" موجود در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه و عنصر مشخص کننده آنها..... 179
- نمودار 4- 31: وضعیت ویژگی "آثار" در کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه به همراه فیلد مشخص کننده..... 181
- نمودار 4- 32: وضعیت آثار و عناصر مشخص کننده آنها در پایان نامه‌های نهج‌البلاغه..... 184
- نمودار 4- 33: وضعیت کلی بیان‌ها و عناصر مشخص کننده آنها در پایان نامه‌های نهج‌البلاغه..... 184
- نمودار 4- 34: وضعیت "موردهای" موجود در پایان نامه‌های نهج‌البلاغه و عناصر مشخص کننده آنها..... 185
- نمودار 4- 35: وضعیت تنالگان‌ها در پایان نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلد مشخص کننده..... 186
- نمودار 4- 36: وضعیت ویژگی "اثر" در پایان نامه‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلدهای مشخص کننده..... 187
- نمودار 4- 37: وضعیت آثار و عناصر مشخص کننده آنها در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه..... 190
- نمودار 4- 38: وضعیت "موردهای" موجود در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه و عنصر مشخص کننده آنها..... 191
- نمودار 4- 39: وضعیت تنالگان‌ها در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلدهای مشخص کننده..... 192
- نمودار 4- 40: وضعیت ویژگی "اثر" در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلدهای مشخص کننده..... 193
- نمودار 4- 41: وضعیت ویژگی "مورد" در مواد دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه به همراه فیلدهای مشخص کننده..... 195
- نمودار 4- 42: وضعیت موضوع‌ها در پایان‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلد مشخص کننده..... 197
- نمودار 4- 43: وضعیت ویژگی "اثر" در پایان‌های نهج‌البلاغه به همراه فیلد مشخص کننده..... 198

فصل 5

- نمودار 5- 1: وضعیت کلی کتاب‌های شاهنامه..... 239
- نمودار 5- 2: وضعیت کلی نسخه‌های خطی شاهنامه..... 240
- نمودار 5- 3: وضعیت کلی کتاب‌های چاپ سنگی شاهنامه..... 241

- نمودار 5-4: وضعیت کلی پایان‌نامه‌های شاهنامه..... 243
- نمودار 5-5: وضعیت کلی منابع دیداری و شنیداری شاهنامه..... 244
- نمودار 5-6: وضعیت کلی پایان‌دهای شاهنامه..... 245
- نمودار 5-7: وضعیت کلی منابع جغرافیایی شاهنامه..... 246
- نمودار 5-8: وضعیت کلی کتاب‌های نهج‌البلاغه..... 250
- نمودار 5-9: وضعیت کلی نسخه‌های خطی نهج‌البلاغه..... 251
- نمودار 5-10: وضعیت کلی کتاب‌های چاپ سنگی نهج‌البلاغه..... 252
- نمودار 5-11: وضعیت کلی پایان‌نامه‌های نهج‌البلاغه..... 254
- نمودار 5-12: وضعیت کلی منابع دیداری و شنیداری نهج‌البلاغه..... 255
- نمودار 5-13: وضعیت کلی پایان‌دهای نهج‌البلاغه..... 256

فهرست تصاویر

- تصویر 1-1: وضعیت موجودیت‌ها و روابط کتابشناختی اف.آر.بی.آر. در شاهنامه (فتاحی، 1388)..... 43
- تصویر 3-1: نمونه‌ای از روش جستجو و ذخیره اطلاعات مورد نیاز پژوهش در فهرست رایانه‌ای کتابخانه ملی (رسا)..... 105
- تصویر 4-1: نمونه‌ای از نتیجه جستجوی "شاهنامه" در فیلد عنوان فهرست کتابخانه ملی ایران..... 206
- تصویر 4-2: آمار پیشینه‌های موجود در ایران بر روی "پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه های ایران"..... 212
- تصویر 4-3: نتایج آثار بازیابی شده برای جستجوی "دوست مشترک ما" در پایگاه داستان‌یاب..... 216
- تصویر 4-4: شمای نحوه نمایش نتایج پس از انتخاب اثر خاص در پایگاه داستان‌یاب..... 216
- تصویر 4-5: شمایی از نحوه نمایش نتایج در ابزار نمایش اف.آر.بی.آر..... 217
- تصویر 4-6: شمایی از صفحه اولیه فهرست پیوسته آرشیو فیلم و تلویزیون یوسی.آل.ای..... 218
- تصویر 4-7: شمایی از پیشینه مادر پدیدآور (شکسپیر) و سه اثر نمایشنامه‌ای موجود..... 219
- تصویر 4-8: شمایی از ساختار پیشینه‌های 4 لایه و روابط میان کلاس‌های مختلف..... 223

فصل 1

مقدمه پژوهش

- ✧ مقدمه
- ✧ بیان مسئله
- ✧ ضرورت انجام پژوهش
- ✧ اهداف
- ✧ پرسش‌های پژوهش
- ✧ تعریف‌های عملیاتی

مقدمه

فهرست‌های رایانه‌ای کتابخانه‌ای، بیش از دو دهه است که توسط کاربران کتابخانه‌ها برای جستجو و بازیابی اطلاعات مورد استفاده قرار می‌گیرند. کارکردهای این فهرست‌ها، در طول زمان بر اساس تغییرات فناوری و نیازهای کاربران، تغییر یافته و همواره در حال پیشرفت بوده است. چیزی که کاربران امروزی از فهرست‌های کتابخانه‌ای انتظار دارند، دیگر صرفاً پیدا کردن یک منبع و مشخص کردن جای آن در قفسه نیست، بلکه فهرست‌های امروزی مشاورین غیررسمی استفاده‌کنندگان به‌ویژه برای فعالیت‌های علمی و پژوهشی هستند. به همین دلیل، این فهرست‌ها باید قادر باشند که بر اساس نیازهای کاربران، مجموعه‌ای از اطلاعات مرتبط به هم و منسجم را در اختیار آن‌ها قرار داده و حتی انجام برخی امور پژوهشی و تحلیلی را در همان قدم اول پژوهش که مرحله جستجوی منابع است، فراهم سازند.

امروزه، بسیاری از فهرست‌های کتابخانه‌ای و نظام‌های بازیابی اطلاعات، تمامی کارکردهای فهرست را که بیش از یک قرن پیش توسط کاتر¹ و چند دهه پیش توسط لوبتسکی² مطرح شده بود، پشتیبانی نمی‌کنند. مطالعات نشان می‌دهد که به دلیل عدم توجه به این وضعیت کارکردی، تلاش برای در کنار هم قرار دادن تمامی نسخه‌های یک اثر مشابه، بدون توجه به روابط کتابشناختی بین آثار مختلف و بیان‌ها و نموده‌های عینی آن‌ها با شکست مواجه شده است (سالابا و ژنگ³، 2007، ص. 17).

برای رفع این مشکل و دستیابی به امکاناتی بهتر برای بازیابی اطلاعات، ایفلا یک کار مطالعاتی را آغاز کرد که از سال 1992 تا سال 1995 گروه مطالعاتی ویژه‌ای درباره آن فعالیت کرد (تیلت⁴، 2004). در سال 1990 و در پایان سمینار استکهلم که با موضوع پیشینه‌های کتاب‌شناختی برگزار شده بود، قطعنامه‌ای تصویب شد که امضاءکنندگان آن خواستار ترسیم شفاف کارکردهای قابل تحقق فهرست‌ها و پیشینه‌های کتاب‌شناختی، با توجه به نیازهای کاربران، امکانات فناوری موجود و تجربیات گذشته شدند. گروه مطالعاتی ایفلا به کار خود ادامه داد و در نهایت یک الگو را به عنوان دیدگاهی عمومی از جهان کتاب‌شناختی با عنوان "ملزومات کارکردی پیشینه‌های

1. Cutter

2. Lubetzky

3. Salaba & Zhang

4. Tillett

کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.)¹ در سال 1998 ارائه کرد. اف.آر.بی.آر. یک الگوی مفهومی رابطه-موجودیت² است که قابلیت پیاده‌سازی به شکلی انعطاف‌پذیر را داشته و مستقل از هر گونه قواعد و فرایند فهرست‌نویسی در نظر گرفته شده است. چارچوب این الگو را عناصر داده‌ای موجود در پیشینه‌های کتابشناختی با توجه به نیازهای مخاطبان بالقوه این پیشینه‌ها، تشکیل می‌دهد. ملزومات کارکردی که برای پیشینه‌های کتابشناختی در این الگو در نظر گرفته شده، مبتنی بر فعالیت‌های اصلی مخاطبان بالقوه فهرست‌های رایانه‌ای، یعنی یافتن³، شناسایی⁴، انتخاب⁵ و دسترسی⁶ است. یافتن، بر دستیابی به معیارهایی که کاربر در عبارت جستجوی خود تعیین کرده از طریق خصیصه یا رابطه بین موجودیت‌ها دلالت دارد. شناسایی، کاربر را قادر می‌سازد تا آنچه را که به دنبالش بوده تأیید و از منابع مشابه متمایز کند. انتخاب، بر دستیابی به موارد مورد نظر کاربر با توجه به محتوی، شکل فیزیکی و غیره یا صرف‌نظر از موجودیتی دلالت می‌کند که نیازهای کاربر را برآورده نمی‌کند. دسترسی، به کاربر امکان می‌دهد که یک موجودیت را از طریق خرید، امانت و غیره یا دسترسی الکترونیکی از راه دور به دست آورد (تیلت، 2004، ص. 5).

طرح مطالعاتی ایفلا دو هدف عمده داشت: اول اینکه چارچوبی روشن و ساختارمند برای مرتبط ساختن داده‌هایی که در پیشینه‌های کتابشناختی ذخیره شده‌اند با نیازهای کاربران این پیشینه‌ها ایجاد کند؛ و دوم اینکه، سطحی از حداقل کارکردها را برای پیشینه‌هایی که توسط نهادهای کتابشناختی ملی ایجاد می‌شوند، توصیه کند (ایفلا، 1998، ص. 15).

یکی از اهداف اصلی الگوی ملزومات کارکردی ایفلا، ارائه چارچوبی روشن و دقیق از علت وجودی هر عنصر اطلاعاتی در پیشینه کتابشناختی است. گروه مطالعاتی ایفلا در حوزه ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی، حداقل عناصر لازم را به دو گروه کلی عناصر توصیفگر⁷ و عناصر سازمان‌دهنده⁸ دسته‌بندی می‌کند. هدف از تنظیم این عناصر به دو گروه در واقع تعیین

1. Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)

2. Conceptual, entity-relationship model

3. Find

4. Identify

5. Select

6. Obtain

7. Descriptive Elements

8. Organizing Elements

کارکردهای هر یک از آن‌ها در درجه اول و تبیین نقش آن‌ها در فرایند انطباق فهرست‌های پیوسته کنونی بر الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی است. با تعیین عناصر اصلی سازمان‌دهنده در پیشینه‌های کتابشناختی، در واقع آن دسته از عناصر اطلاعاتی که می‌توانند به سازماندهی نتایج جستجو و دسته‌بندی آن‌ها در جهت افزایش اثربخشی نمایش نتایج جستجو کمک نمایند، شناسایی شده‌اند (فتاحی و ارسطوپور، 1386).

با توجه به مطالب ارائه شده در خصوص الگوی ملزومات کارکردی ایفلا، می‌توان چنین بیان کرد که این الگو در اصل قائل به وجود چهار موجودیت اصلی در جهان کتابشناختی بوده، بر محتوا و روابط تأکید بیشتری داشته و ارائه‌کننده ساختارهای شبکه‌ای جهت تسهیل نمایش و بازیابی است.

بیان مسئله

هدف اصلی فهرست‌های کتابخانه‌ای این است که در سریع‌ترین زمان ممکن، بیشترین اطلاعات متناسب با نیاز کاربران را در اختیار آنان قرار دهند. برای این منظور تلاش‌هایی صورت گرفته و طرح‌هایی به اجرا درآمده است. با این حال هنوز شاهد اشکالاتی در فهرست‌های موجود هستیم. فتاحی (1388)، مهمترین مشکلات فهرست‌های موجود را به صورت زیر بیان می‌کند:

- عدم تناسب استانداردهای سازماندهی اطلاعات کتابشناختی با محیط جدید؛
- عدم تناسب ساختار پیشینه‌ها با هدف‌ها و کارکردهای فهرست؛
- ساختار مسطح مارک در ذخیره و بازیابی اطلاعات؛
- عدم توجه به سازماندهی معنادار و قابل فهم اطلاعات در نمایش (برونداد)؛
- عدم توجه به فیله‌های ارتباطی برای مدیریت و نمایش وابستگی‌ها و روابط میان آثار؛ و
- عدم توجه به رویکرد هستی‌شناسانه در سازماندهی آثار.

ساختار مسطح، عدم برقراری روابط بین منابع، نمایش ناقص اطلاعات، دشواری و هزینه‌بر بودن ورود اطلاعات و بسیاری مشکلات دیگر، همه از اشکالات فهرست‌های موجود است. حتی در

خصوص فهرست‌های رایانه‌ای امروزی نیز، چنان‌که پاتریک لوبوف¹ (2004، ص. 5) بیان می‌کند، عدم پاسخ‌گویی به چشم می‌خورد زیرا در طراحی آن‌ها، ساختار برگه‌دان کتابخانه در پس ذهن طراحان بوده است. ارسطوپور (1385) نیز به مشکل مسطح بودن ساختار پیشینه‌ها به صورت زیر اشاره می‌کند:

"فهرست‌های رایانه‌ای کنونی بر مبنای پیشینه‌های مارک طراحی شده‌اند. پیشینه‌های مارک دارای ساختار مسطح بوده، بر مبنای قواعد فهرست‌نویسی گذشته تهیه شده، با تبعیت از ساختار فهرست‌برگه‌ای و بدون توجه به بعد معنا و رابطه‌ها در جهان کتابشناختی، برای ذخیره‌سازی عناصر داده‌ای ایجاد شده‌اند. در پیشینه‌های مارک، با جستجوپذیر ساختن بخش عمده‌ای از عناصر داده‌ای و دخالت تمام این عناصر در بازیابی، بدون در نظر گرفتن نظم و یا ساختاری منطقی و کاربرمدار برای ذخیره‌سازی و نمایش، مشکلات بسیاری برای کاربران فهرست‌ها به وجود آمده است، به شکلی که فهرست‌های امروزی جز به منزله سیاهه‌های بازیابی، کارکرد دیگری نخواهند داشت."

وجود این مشکلات به اضافه رویارویی با کاربرانی که هر روز امکانات بیشتر و بهتری طلب می‌کنند و هم‌زمانی آن با پیشرفت‌های فناوری اطلاعات، متخصصان سازماندهی اطلاعات را به چاره‌جویی واداشت. به همین دلیل، ایفلا کارگروهی را برای مطالعه در این زمینه تشکیل داد که حاصل کار آن‌ها "الگوی اف.آر.بی.آر." شد. این الگو، علی‌رغم برخی انتقادهایی که به آن وارد شده است، در طول نزدیک به یک دهه مورد توجه متخصصان قرار گرفته و طرح‌های مطالعاتی و اجرایی را در پی داشته است. بررسی کتابشناسی که ایفلا (کتابشناسی اف.آر.بی.آر. ایفلا²، 2006) در خصوص اف.آر.بی.آر. تهیه کرده و به طور منظم روزآمد می‌شود، نشان می‌دهد که این الگو، علی‌رغم کاستی‌های احتمالی، به دلیل مطالعه‌ای که برای ارائه آن صورت گرفته، فاقد اشکالات اساسی و فراوان است. همچنین این الگو قادر است مشکلات عمده فهرست‌های کتابخانه‌ای را مرتفع کند و آن‌ها را با فناوری‌های نوین ذخیره و بازیابی اطلاعات که در خارج از دنیای کتابخانه به‌خصوص در محیط وب جریان دارد، همسو سازد. "اف.آر.بی.آر." این امکان را به ما می‌دهد که فهرست‌های

1. Le Boeuf

2. IFLA FRBR Bibliography

مسطح خود را با هستی‌شناسی‌ها تلفیق کنیم و دنیای کتابداران را به گستره وسیع مدیریت اطلاعات در وب پیوند بزنیم" (لوبوف، 2004، ص. 3).

طرح مطالعاتی ایفلا در فضایی شکل گرفت که همه این پرسش را طرح می‌کردند که: "پیشینه‌های کتابشناختی و فهرست‌ها (کتابخانه‌ای) چگونه در دنیای در حال تغییر فناوری عمل خواهند کرد؟" (ریوا¹، 2007، ص. 7). و یکی از مهم‌ترین عوامل اولیه برای آغاز این مطالعه، تلاش برای پاسخ‌گویی به این پرسش و یافتن راهکاری برای حل مسائل پیش رو بود. فعالیت‌های مطالعاتی و اجرایی فراوان صورت گرفته (انجمن کتابداران آمریکا²، 2007) در ارتباط با این الگو نشان از موفقیت آن در پاسخ‌گویی به نیازهای تخصصی بازایی اطلاعات دارد.

اکنون در موقعیتی قرار داریم که در طول سال‌های گذشته، میلیون‌ها پیشینه را براساس اصول، قواعد و امکانات موجود و رایج وارد فهرست‌های خود کرده‌ایم. نه می‌توان این پیشینه‌ها را نادیده گرفت و همه آن‌ها را کنار گذاشت و نه می‌توان به درستی از آن‌ها استفاده کرد. بنابراین باید چاره‌ای اندیشیده شود که با استفاده از پیشینه‌های موجود بتوان از قابلیت‌های نظام‌های جدید نیز بهره‌مند شد.

فهرست‌های رایانه‌ای ایران که کتابشناسی ملی ایران و فهرست رایانه‌ای کتابخانه ملی ایران (رسا) دو مورد از آن‌ها به شمار می‌آیند نیز با تمامی مشکلات فهرست‌های رایانه‌ای جهان روبه‌رو هستند. چه بسا بتوان گفت که مشکلات این فهرست‌ها در ایران به مراتب بیشتر است، زیرا هنوز هم از ساختاری مانند مارک که مبنایی منطقی برای فهرست‌های گذشته به شمار می‌آید پیروی نمی‌کنند. همچنین، فهرست‌های رایانه‌ای ایران که به دنبال فهرست‌های معمولی کتابخانه‌ها به‌وجود آمده‌اند، اطلاعات کتابشناختی خود را بر اساس قواعد فهرستنویسی رایج در کشور، که در برخی موارد قواعد آنگلوامریکن³ و در مواردی دیگر قواعد بومی شده و گسترش یافته انگلوامریکن است، تهیه نموده‌اند.

بنابراین لازم است که وضعیت موجود این فهرست‌ها در مقایسه با الگوی اف.آر.بی.آر. بررسی و برای بهینه‌سازی آن‌ها تصمیمی مناسب اتخاذ شود.

آنچه که مسئله اصلی این پژوهش به شمار می‌آید این است که با توجه به مزایای الگوی اف.آر.بی.آر.، آثار فهرستنویسی شده موجود در فهرست‌های رایانه‌ای ایران تا چه میزان با الگوی

1. Riva

2. American Library Association (ALA)

3. Anglo-American Cataloging Rules (AACR)

اف.آر.بی.آر. مطابقت دارند؟ دیگر اینکه برای این تطبیق و بهره‌مندی از مزایای الگوی اف.آر.بی.آر.، کدام رویکرد (تطبیقی و تغییری) را باید در پیش گرفت؟ در این راستا با چه مشکلاتی روبه‌رو خواهیم شد و راهکارهای مناسب برای غلبه بر این مشکلات چیست؟

اهداف پژوهش

- امکان‌سنجی به‌کارگیری الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) ایفلا در پیشینه‌های کتابشناختی فارسی
- تعیین میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی فارسی با الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) ایفلا؛
- تعیین ویژگی‌های الگوی مناسب برای پیاده‌سازی الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) ایفلا در پیشینه‌های کتابشناختی فارسی.

پرسش‌های پژوهش

1. ساختار پیشینه‌های کتابشناختی فارسی تا چه میزان با الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) ایفلا منطبق است؟
2. مهم‌ترین چالش‌های پیاده‌سازی الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) در پایگاه‌های کتابشناختی فارسی کدام است؟
3. برای به‌کارگیری الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) ایفلا در پیشینه‌های کتابشناختی فارسی چه شیوه‌ای مناسب است؟
4. الگوی پیشنهادی برای تطبیق پیشینه‌های کتابشناختی فارسی با الگوی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی (اف.آر.بی.آر.) چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟

اهمیت و ضرورت پژوهش

الگوی اف.آر.بی.آر. ایفلا، هم‌اکنون به‌عنوان معیاری جهانی برای پایگاه‌های کتابشناختی به‌شمار می‌آید که در صورت به‌کارگیری درست، قادر است بسیاری از مشکلات پیش‌گفته فهرست‌های رایانه‌ای را مرتفع‌سازد (تیلت، 2004). طراحی پایگاه‌های اطلاعاتی جدید و بازنگری در

پایگاه‌های موجود به‌طوری که متناسب با نیازهای روز دنیا باشند، به هزینه‌های سنگین و پشتوانه مطالعاتی و نظری قوی نیازمند است. بررسی وضعیت موجود پیشینه‌های فهرست‌نویسی شده در پایگاه‌های کتابشناختی فارسی و مطالعه بر روی شرایط همسان‌سازی آن‌ها با الگوی بین‌المللی اف.آر.بی.آر.، پشتوانه نظری و مطالعاتی لازم در خصوص تغییرات ضروری در فهرست‌های رایانه‌ای را در اختیار قرار می‌دهد. این مطالعه نشان می‌دهد که ما در فهرست‌نویسی آثار خود چه مواردی را در نظر گرفته و چه عناصری را به کار می‌گیریم و آیا این عناصر متناسب با ملزومات کارکردی پیشینه‌ها هستند یا خیر؟ اگر رویه‌های فهرست‌نویسی ما دچار اشکال است، چه تغییراتی باید انجام شود تا مشکل از این که هست حادثر نشود؟ زیرا با افزایش پیشینه‌های فهرست‌نویسی شده و مورد استفاده قرار گرفته، اعمال تغییرات، دشوارتر و پرهزینه‌تر خواهد بود.

از سوی دیگر، الگوی اف.آر.بی.آر.، به‌عنوان الگویی پذیرفته شده در سطح جهانی، مبنای عمل شماری از فهرست‌های رایانه‌ای جهانی قرار گرفته است. لزوم همخوانی و هماهنگی فهرست‌های رایانه‌ای داخلی با استانداردهای بین‌المللی و مزایای آن در دنیای شبکه‌ای حاضر، بر کسی پوشیده نیست. اف.آر.بی.آر. به گونه‌ای مبنای فهرست‌های آینده است و عدم همخوانی با آن ممکن است لطمات بسیاری را در پی داشته باشد.

علاوه بر این، چنان‌که نشان داده خواهد شد، با به‌کارگیری اف.آر.بی.آر.، بیشتر عناصر کتابشناختی برای آثار مشابه فقط یک‌بار ورود اطلاعات شده و در سایر موارد از آن‌ها استفاده خواهد شد. با این کار، در هزینه‌ها، زمان و نیروی انسانی صرفه‌جویی به‌عمل خواهد آمد. در حال حاضر، محدودیت‌های اقتصادی که کتابخانه‌ها با آن‌ها روبه‌رو هستند، باعث شده است که مسئولین آنها به دنبال ترفندهایی باشند که با کمترین هزینه‌ها بتوانند با رشد بی‌وقفه برون‌داد نشر همگام شوند.

مورد بعدی - که در واقع مهم‌ترین نیز هست - پاسخ‌گویی مناسب به کاربران و برآورده‌سازی نیازهای آنان است. مهم‌ترین هدف فهرست این است که نیازهای اطلاعاتی کاربران را به بهترین طریق ممکن پاسخ بگوید. با استفاده از اف.آر.بی.آر. و برقراری روابط لازم در بین عناصر کتابشناختی و میان پیشینه‌های کتابشناختی کاربران قادر خواهند بود که اطلاعات مورد نیاز خود را با سرعت و سهولت بیشتری بازیابی کنند.